

Ярослав ПЕТРАКОВ

СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ В ОПОДАТКУВАННІ ВИДОБУТКУ КОРИСНИХ КОПАЛИН

Встановлено детермінанти формування та модифікації режимів рентного оподаткування. Проаналізовано еволюцію підходів та режимів оподаткування видобутку корисних копалин. На основі дослідження сучасних режимів рентного оподаткування в різних країнах визначено світові тенденції щодо застосування інструментів фіскальної політики в сфері видобутку корисних копалин та надано пропозиції щодо удосконалення системи рентного оподаткування в Україні.

Попри широкий науковий та практичний інтерес до питань теорії і практики оподаткування, проблема реалізації фіскальної політики в сфері видобутку корисних копалин в Україні залишається актуальною. Адже значні природні багатства, що знаходяться в розпорядженні держави з нестабільними еволюціонуючими інститутами, породжують виклики ефективності формування та розподілу природної ренти. Податковий механізм такого розподілу перманентно адаптується до нових умов та форм господарювання, національної специфіки еволюції соціально-економічних відносин.

Проблемам рентного оподаткування присвятили свої праці вітчизняні вчені: О. Амоша [17], В. Міщенко [19], О. Молдован [20], В. Островецький [21], Я. Петраков [22], А. Соколовська [23], С. Шкарлет [16], а також зарубіжні дослідники: Ю. Бобильов [18], Р. Боадвей [14], Ф. Деніел [3], К. Едвардс [1], Дж. Мінтц [15], Дж. Отто [10], Дж. Фріберн [4], Л. Хоган [6].

Метою статті є узагальнення світових тенденцій та аналіз еволюції підходів до оподаткування видобутку корисних копалин.

Для вирішення поставленої мети розглянемо загальні детермінанти еволюції та модифікації режимів рентного оподаткування.

Режими оподаткування видобутих природних ресурсів залежать від галузі, в якій функціонує надкористувач, обсягу розвіданих корисних копалин та додаткових (специфічних) ризиків. При визначенні розміру природно-ресурсної ренти необхідно враховувати обсяг доходів і витрат на розробку та видобуток, а також показник нормального прибутку інвестора з урахуванням достовірно оцінених ризиків.

До специфічних ризиків, властивих добувній галузі, відносять: тривалий період геологорозвідки та інших пошукових робіт, значний обсяг початкових незворотних інвестицій у родовище (оскільки специфічне обладнання, призначене для родовища, вже більше ніде не буде використовуватися), невизначеність щодо майбутнього позитивного грошового потоку від реалізації сировини через високу волатильність та непередбачуваність цін на неї, тривалий період роботи нижче точки беззбитковості, можливий негативний вплив зміни в політичному чи навколишньому середовищі, значні витрати при закритті родовища [1; 3; 10].

Незважаючи на те, що ризики й обмеження присутні й в інших секторах економіки, масштаб та форми їх прояву у видобувних галузях вимагають від уряду гнучкості у застосуванні спеціальних режимів оподаткування з широким спектром фіскальних інструментів.

Режими рентного оподаткування істотно варіюють між собою, передусім, в контексті складових національного ризику (політичного, суверенного, законодавчого). Оскільки ставка нормальної рентабельності для інвестиційного проекту в родовище буде порівняно вищою для країни з високими оціненими ризиками, то режим рентного оподаткування повинен надавати додаткові податкові пільги чи знижки для компенсації надмірного ризику. Водночас, до високорентабельних родовищ прийнято застосовувати підвищені ставки роялті чи рентного податку.

Оптимальне співвідношення фіскальних інструментів залежить від можливостей та преференцій, що надає окрема країна. Так, інструменти оподаткування, орієнтовані на обсяг видобутку, є зручними в цілях адміністрування та забезпечують стійкі бюджетні надходження. Водночас вони перекладають основні ризики реалізації проекту на надрокористувача, у відповідь на що уряд зазвичай знижує загальний рівень податкового навантаження.

Інші країни застосовують більш прогресивний режим оподаткування (орієнтований на величину прибутку), перекладаючи тягар ризиків на державу, компенсатором яких виступає порівняно вища ставка податків.

Крім загального підходу до застосовуваного режиму оподаткування на вибір фіскальних інструментів впливають зовнішні чинники: загальноекономічна динаміка (підйом, рецесія, стагнація); надзвичайні події, що змінюють екологічний баланс (природні катаклізми, техногенні аварії, катастрофи)

[3, 123–128]. З огляду на багатоваріантність підходів до вибору режиму рентного оподаткування, важливо проаналізувати еволюцію підходів та режимів оподаткування видобутку корисних копалин.

Підходи до оподаткування до Другої світової війни. Типова угода передбачала надання урядом в концесію корпораціям чи інвесторам земельних ділянок для розвідки та видобутку корисних копалин. За це уряд отримував платежі у вигляді початкових бонусів, роялті та земельної ренти. Податки на доходи були менш розповсюдженими. Базою оподаткування роялті виступав обсяг видобутої сировини, а низькі ставки призводили до вилучення природної ренти на користь інвесторів-колоніалістів.

Підходи до оподаткування після Другої світової війни. Багато країн, багатих на природні ресурси, після Другої світової війни посилили контроль за надрокористуванням шляхом збільшення обсягу вилучення ренти, з огляду на його стратегічне значення в боротьбі за незалежність. Відновлення світової економіки та підвищеного попиту на сировинні ресурси створили сприятливі умови для вилучення природно-ресурсної ренти на користь країн-виробувачів.

Основною тенденцією розвитку рентного оподаткування було ускладнення системи рентного оподаткування завдяки:

– розширенню державної присутності у видобувній галузі: уряди багатьох країн провели масштабну націоналізацію мінерально-сировинного комплексу чи увійшли до складу спільних проектів. Так, Болівія у 1952 р. стала першою країною, що націоналізувала видобувну галузь. Її приклад наслідували Чилі (мідні родовища), Перу (залізна руда, мідь), Венесуела (залізна руда), Замбія (мідь), Гана (золото), Ямайка (боксити). За рахунок концентрації в управлінні держави більшої частини природно-ресурсної ренти було створено передумови

для стимулювання розвитку інших галузей економіки;

– запровадженню адвалорних роялті: в міжнародній практиці застосування адвалорних ставок рентних платежів набуло всеохоплюючого характеру. Розмір ставки почав залежати від виду корисної копалини. Крім того, окремі країни запровадили диференційовані ставки роялті залежно від ціни, обсягу видобутої та реалізованої сировини, а також понесених витрат (наприклад, в Австралії для вугілля, що видобували глибоко під землею, ставка роялті становила 5%, для родовищ з наземним видобутком – 7%);

– переходу до роялті з прибутку: країни з розвиненою системою податкового адміністрування (більшість провінцій Канади, Північні території Австралії, штат Невада в США) почали застосовувати роялті з прибутку, що посилює регулюючий потенціал даного фіскального інструменту; податку на доходи: багато країн в якості основного джерела доходів почали використовувати податки на доходи замість роялті, що пов'язано з можливістю застосування різноманітних інвестиційних стимулів (прискорена амортизація, списання витрат в майбутніх періодах, повне списання витрат на розвідку родовищ);

– введенню додаткових обов'язкових платежів: більшість країн, що розвиваються, почали застосовувати податки, що вираховуються (withholding tax - на дивіденди, процентні доходи та послуги, що надаються зарубіжними компаніями), митні збори, податки з продажу, ПДВ.

В 1973–1974 рр. ціни на нафту зросли в кілька разів після того, як країни-члени ОПЕК обмежили її випуск. Паралельно з ними почали зростати ціни і на інші корисні копалини (золото, цинк). У зв'язку з цим, більшість країн була змушена підвищити рентні податки чи націоналізувати добувні підприємства, аби не допустити вимивання рентних доходів в період цінового буму.

Саме в цей час виник податок, що враховував чистий грошовий потік підприємств та граничну ставку доходу за проектом, яка перевищувала встановлену норму прибутковості.

Для стимулювання споживання видобутих корисних копалин на внутрішньому ринку були розроблені експортні мита.

В період 1980–1990-х рр. ціни на корисні копалини знизилися. Підприємства державного сектора економіки, призначені для отримання додаткових доходів, в період піднесення, через брак ефективності, почали становити реальну загрозу бюджетній безпеці. Загальна низька ефективність господарювання, посилена борговим тиском та розпадом Радянського Союзу, змусили країни переглянути підходи до надрокористування: розпочато приватизацію підприємств добувної промисловості із збереженням за державою виключно регулюючої та стимулюючої функцій. Окремі країни провели корпоратизацію державних підприємств, знизили частку участі держави в спільних проектах, акцентуючи увагу на привабленні приватних інвестицій в галузь. Найбільших змін зазнали режими рентного оподаткування в Болівії, Чилі, Демократичній Республіці Конго, Гані, Індонезії, Перу та Замбії. Падіння цін на корисні копалини призвело до зниження обсягів видобутку сировини, скорочення інвестицій в розробку нових родовищ.

В контексті відновлення привабливості галузей добувної промисловості особливу роль почала відігравати податкова конкуренція. Так, ставки податку на прибуток підприємств було знижено з 50% до 30–40%, ставки роялті – істотно знижено чи доведено до нуля (Чилі, Гренландія, Мексика, Швеція), відмінено податки з додаткового прибутку (Індонезія, Намібія). Динаміку ставок податку на прибуток в окремих країнах показано в табл. 1.

**Динаміка ставок податку на прибуток для підприємств
добувної промисловості в окремих країнах, %***

Країна	1983	1991	2001	2012
Австралія	46	39	34	30
Канада	38	29	42,1	28
Чилі	50	35	17	18,5
Індонезія	45**	35	30	30
Мексика	42	35	35	28
Папуа Нова Гвінея	36,5**	35**	30	30
ПАР***	46-55	50-69	42-56	28
США	46	34	40	35
Замбія	45	45	35**	30

* Складено автором на основі [1; 2; 3, 128].

** Додатково застосовуються додаткові податки на прибуток/надприбуток.

*** За вищою ставкою оподатковуються видобуток золота та діамантів, решта корисних копалин – за нижчою ставкою.

У 2002 р. тенденція до зниження цін на корисні копалини несподівано змінила напрямок, і за наступні 5 років середні ціни на сировину зросли втричі. Основною причиною цього стало стійке зростання попиту на мінеральну та вуглеводневу сировину з боку країн, що розвиваються (Китай, Індія, Бразилія).

Це дозволило багатьом країнам обґрунтовано підвищити розмір рентних податків. Зокрема, в Ліберії було введено рентний податок, а Монголія та Замбія в основу механізму обчислення зобов'язань з податку на надприбуток поклали ціну на природні ресурси. Казахстан, Ботсвана та Південна Африка провели переговори про перегляд умов видобутку золота. Серед розвинутих країн дебати щодо податку на надприбуток спостерігалися в США, Великобританії та Австралії (однак вони стосувалися переважно оподаткування підприємств нафтової промисловості).

Протягом зазначеного періоду також зросли вимоги до прозорості діяльності видобувних компаній та уряду, враховуючи вплив останнього на збереження бідності в країнах, багатих на поклади природних ресурсів. Так, у 2002 р. було започатковано Ініціативу прозорості видобувних галу-

зей (The Extractive Industries Transparency Initiative - EITI), яка передбачає щорічну публікацію доходів бюджету отриманих від оподаткування добувних галузей.

У 2007 р. Міжнародний валютний фонд запровадив керівництво з прозорості ресурсних доходів, рекомендації якого базуються на найкращому світовому досвіді. Важливим зрушенням в світовому оподаткуванні корисних копалин є поступова відмова від переговорів за індивідуальними проектами на користь загального підходу до оподаткування однорідної групи об'єктів. Зокрема, спеціальні ставки роялті за окремими родовищами замінюють на загальні [10]. Таким чином, підвищення прозорості рентного оподаткування супроводжується поступовим зниженням витрат на адміністрування податків, підвищенням зацікавленості інвесторів до розробки нових родовищ.

Досліджуючи тенденції розвитку режимів рентного оподаткування, важливо враховувати неоднорідність соціально-економічного розвитку країн, що розвиваються. Для цього розглянемо декілька прикладів.

Наприкінці 1960-х рр. чотири найбільші мідні родовища Чилі належали американським компаніям. Через низький обсяг по-

даткових надходжень уряд вирішив збільшити державну частку в родовищах через державне підприємство Codelco. А після виборів 1971 р. усі родовища були націоналізовані. В 1973 р. з приходом А. Піночета на шахтах проведено ринково-орієнтовані реформи, спрямовані на залучення іноземних інвестицій. Попри істотне збільшення обсягів видобутку міді, надходження до бюджету Чилі залишалися низькими, що пояснювалося значною кількістю пілг (зокрема, нульовою ставкою роялті). Незважаючи на стійке зростання цін на мідь, відрахування до бюджету приватних компаній були незначними, тому в 2006 р. в країні було запроваджено роялті за ставками від 0% до 5% залежно від умов видобутку.

У 1972 р. комерційну розробку корисних копалин в країні Папуа Нова Гвінея розпочала компанія Bougainville Copper Limited (BCL). Оскільки родовище було надзвичайно прибуткове, то в 1974 р. уряд провів переговори і переглянув умови оподаткування: скорочено перелік податкових пілг, введено податок на надприбуток за максимальною ставкою 70% для доходу, отриманого після досягнення 15% рентабельності інвестованого капіталу. Додатковий податок на прибуток став невід'ємною складовою режиму рентного оподаткування в країні. З кінця 1980-х рр. режим оподаткування зазнав змін і, зрештою, у 2002 р., коли ціни на мінеральну сировину досягли мінімальних значень, його кардинально переглянули для відновлення привабливості галузі в очах інвесторів. У зв'язку з цим було скасовано податок на додатковий прибуток, пом'якшено заборону перекладання витрат в межах групи (*ring-fencing rules*); запропоновано прискорені ставки амортизації та розширено період майбутнього списання збитків.

Після здобуття незалежності в 1964 р. і націоналізації мідних родовищ в Замбії створено консорціум "Об'єднання мідних ро-

довищ Замбії" (*Zambia Consolidated Copper Mines – ZCCM*). Однак низькі ціни на сировину, відсутність належної інфраструктури призвели до падіння обсягів видобутку, значних збитків компанії та підвищення бюджетного дефіциту. В результаті в 1997–2000 рр. компанію було реорганізовано та приватизовано. Законом "Про мінеральні родовища та корисні копалини" (*The Mines and Minerals Act*) від 1995 р. було передбачено укладання так званих "Угод про розвиток", за якими кожна компанія може провести переговори для застосування спеціальних умов оподаткування на довгостроковий період (ставка роялті 0,6%, податок на прибуток – 25%). Відновлення світових цін на руду на фоні дуже лояльної системи оподаткування змусило уряд повністю переглянути законодавство та в 2008 р. запровадити новий режим оподаткування (ставка роялті – 3%, податок на прибуток та податок з обороту встановлюються залежно від вартості продукції за прогресивною шкалою).

Поряд із досвідом країн, що розвиваються, в процесі формування національного режиму рентного оподаткування важливо бачити вектор його розвитку, фіскальний та регулюючий потенціал. Для цього ми проаналізували сучасні режими оподаткування видобутку корисних копалин, їх еволюцію в розвинених країнах світу.

Австралія (диференційоване багатоступеневе оподаткування). Країна, що належить до 10 найбільших нетто-експортерів природних ресурсів в світі, є прикладом найбільш динамічного та прогресивного рентного оподаткування серед розвинених країн. Так, якщо до кінця 1960-х рр. до більшості родовищ застосовувалося лише адвалорне роялті за ставкою 10%, то на початку 1970-х рр. з підвищенням цін на нафту було введено спеціальне експортне мито та податок на прибуток за підвищеними ставками [8, 29–31].

У зв'язку з падінням обсягів видобутку корисних копалин через високі ставки роялті, в 1987 р. в Австралії почали утримувати рентний податок на нафту (Petroleum Resource Rent Tax), який враховував рівень прибутковості родовища [4].

Для рудних родовищ було збережено адвалорні ставки роялті, оскільки ціни на руду не демонстрували високу волатильність протягом тривалого проміжку часу. Після 2002 р. ставки почали регулярно переглядати через стрімке зростання цін на мінеральну сировину (залізну руду в Західній Австралії, вугілля в Квінсленді).

У 2012 р. на зміну рентному податку на нафту прийшов податок на надприбуток за ставкою 40% (Super Profits Tax) – модифікований варіант податку Брауна, спрямований посилити нейтральність рентного оподаткування та зберегти галузеву і податкову конкурентоспроможність країни (у рейтингу податкової конкурентоспроможності Канада в 2011 р. посідала 1 місце, у 2012 р. – 2 [5]). Втім, зазначений податок можуть не сплачувати малі видобувні підприємства з річним доходом, що не перевищує 50 млн. австралійських доларів [6].

Розробка зазначеного фіскального інструменту вимагала досягнення двох важливих аспектів оподаткування: нейтральності й ефективності, для чого були враховані наступні передумови:

- нижня межа ставки податку повинна дорівнювати нормі дисконтування інвестора за проектом (довгострокова ставка відсотка плюс премія за ризик, невдалу розвідку родовища, та квазі-рента);
- ставка податку повинна враховувати загальний обсяг податкових зобов'язань надрокористувача (без урахування рентного податку);
- база оподаткування має враховувати специфічні витрати на розвідку та експлуатацію родовища [7].

Отже, режим рентного оподаткування в Австралії враховує вартість і вид видобутих корисних копалин, умови їх видобутку, масштаб діяльності надрокористувача і спрямований на мінімізацію деформацій, спричинених оподаткуванням.

Зазначений підхід є надзвичайно перспективним і потенційно привабливим для України в середньостроковій перспективі за умови вирішення низки проблем:

- монополізації ринку природного газу та забезпечення ринкового ціноутворення на вуглеводневу сировину;
- стабілізації системи державних фінансів з превалюванням регулюючої (а не фіскальної) домінанти режиму рентного оподаткування;
- розширення переліку допустимих фіскальних інструментів на користь нейтральних стосовно поведінки надрокористувачів.

Великобританія (занепад галузі внаслідок вичерпання природних ресурсів, фіскально-орієнтований режим оподаткування). Пік видобутку корисних копалин (переважно вуглеводнів) припав на 1970-ті – початок 1980-х років. Після приватизації вугільної галузі та нафтогазової промисловості урядом М. Тетчер та дерегуляції ринків енергопродуктів й електроенергії обсяг рентних надходжень істотно скоротився. У відповідь на це в 1993 р. було запроваджено податок на нафтогазові доходи (petroleum revenue tax - PRT) за ставкою 50% на обсяг валового прибутку, податок на прибуток корпорацій (на кожне окреме родовище) за ставкою 30%. У 2002 р. запроваджено додатковий збір (supplementary charge) в розмірі 20% від чистого прибутку (PRT та додатковий збір знижують базу оподаткування з податку на прибуток). Крім цього, енергетичні продукти оподатковуються ПДВ (20%), митними та екологічними зборами, посилюючи фіскальний ефект

рентних інструментів та знижуючи кінцеве споживання перших.

У 2011 р. додатковий збір за видобуток нафти і газу збільшено з 20% до 32%, що спричинило масове закриття родовищ та скорочення бюджетних надходжень [8, 307–314]. У зв'язку з цим у 2013 р. в країні почали діяти нові податкові пільги з видобутку нафти і газу на старих родовищах в Північному морі (зокрема, звільнені від сплати додаткових податків). Це дозволить не тільки збільшити обсяг інвестицій в галузь, а й підвищити обсяг бюджетних надходжень на 2,4 млрд. дол. США (за умови видобутку 150 млн. умовних барелів нафти) [9].

Отже, вичерпання родовищ корисних копалин обумовило зниження рентних доходів Великобританії. Посилення боргової кризи в період нестійкого відновлення економіки країни в 2010–2011 рр. змусило уряд підвищити фіскальний тиск на видобувну галузь, що погіршило її податкову конкурентоспроможність та обумовило відтік капіталу до інших галузей економіки. Основний податковий тягар за використання корисних копалин (за винятком світових нафтових гігантів, які здійснюють розробку родовищ нафти і газу в Північному морі) покладено на кінцевих споживачів.

Досвід Великобританії для України є доречним через схожі проблеми у відповідних галузях (збитковість і банкрутство підприємств вугільної галузі, високі рентні податки, посилення податкового тиску на кінцевого споживача енергоносіїв). Втім, істотною відмінністю України є низький рівень доходів її громадян та висока частка енергетичних матеріалів в структурі прямих витрат підприємств різних галузей економіки, а тому навіть незначне підвищення податкового навантаження на зазначений сегмент призводить до істотних цінових коливань.

Канада (помірний режим рентного оподаткування з індивідуальним підходом

до надрокористувачів та делегуванням прав зі встановлення ставок податків місцевим громадам). Країна, що протягом останніх 3-х років належить до трійки найбільш податково-конкурентоспроможних держав світу за рахунок широкого спектра податкових інструментів та стимулів для підприємств добувної промисловості.

Прогресивність системи рентного оподаткування в Канаді обумовлена неоднорідними умовами видобутку корисних копалин, що унеможливорює застосування універсальних норм та фіскальних інструментів на федеральному рівні. Тому кожній провінції (території провінції) делеговані повноваження зі встановлення режиму оподаткування видобутку природних ресурсів, що дозволяє максимально враховувати усі специфічні ризики надрокористувачів і реалізовувати надскладні мегапроекти (зокрема, видобутку нафти з нафтових пісків, важко видобувних покладів вугілля) [10, 67–80].

Важливими перевагами режиму рентного оподаткування Канади є його стабільність (7 з 20 пільгових режимів діють за угодами, укладеними в 1991–1993-х рр., і лише 4 режими є тимчасовими – на період від 3 до 10 років) та адаптивність (10 з 20 пільгових режимів було запроваджено в період світової рецесії 2000–2001 рр. та світової фінансової кризи 2008–2009 рр. з метою збереження обсягу видобутку корисних копалин та посилення привабливості галузі для іноземного капіталу).

Таким чином, створення за допомогою системи оподаткування зручних і стабільних умов для ведення бізнесу навіть у складних кліматичних умовах обумовлює високу інвестиційну привабливість Канади, розподіляючи податковий тягар між надрокористувачами та кінцевими споживачами корисних копалин.

Досвід Канади є важливим для України в частині розуміння необхідності: а) підви-

щення прозорості системи оподаткування при розподілі податкового тягаря між різними групами платників податків; б) орієнтації фіскальних інструментів на забезпечення реалізації прав територіальної громади.

Російська Федерація (монопольне вилучення та розпорядження природно-ресурсною рентою в умовах недосконалих ринків та прихованого субсидування неефективних енергомістких галузей економіки в умовах посилення фіскального тиску на надрокористувачів та неефективного розпорядження рентними доходами гальмує інноваційний розвиток країни) [11]. В Російській Федерації підхід до рентного оподаткування зазнав істотних змін у 2003 р. із запровадженням податку на добуток корисних копалин, яким встановлено ставки рентного податку як для вуглеводневої (нафта, газ, вугілля, торф), так і мінеральної/немінеральної сировини. Запровадження високих, порівняно з попередніми, ставок податку (а також їх щорічний перегляд в бік збільшення чи індексація на рівень інфляції) дозволило істотно збільшити обсяг бюджетних надходжень. Як і в інших країнах, в РФ було запроваджено диференційовані ставки ПДКК залежно від виду, умов видобування та форми власності надрокористувача (незалежні приватні компанії сплачують податок за зниженою ставкою порівняно з ВАТ “Газпром”). Втім, складний механізм розрахунку ставки рентного податку для вуглеводнів (який передбачає щоквартальний перегляд світової ринкової ціни корисної копалини) зазнавав постійної критики з боку незалежних експертів та аналітиків. Поряд з цим, законодавством було передбачено декілька пільгових режимів оподаткування для спеціальних територій (у т.ч. за угодами про розподіл продукції).

Враховуючи постійну потребу в додаткових фінансових ресурсах та низькі (порівняно з іншими країнами) ставки рент-

ного податку в Росії, з 01.07.2013 р. буде змінено формулу розрахунку ставки ПДКК (початковий проект передбачав підвищення ставок ПДКК за видобутий природний газ до 631 рублів у 2013 р., 788 рублів – у 2014 р., та 974 рублів – у 2015 р.). При цьому, за наслідками дебатів між Міністерством фінансів РФ та представниками нафтових компаній, обсяг запланованих податкових платежів зменшиться майже на 6 млрд. дол. США, які будуть спрямовані на інвестиційні проекти.

За проектом Мінфіну від 20 вересня 2012 р. з 1 липня по 31 грудня 2013 р. ставка ПДКК на газ для “Газпрому” складе 622 рублів за 1 тис. м³, в 2014 р. – 700 рублів, а з 2015 р. – 788 рублів. Для незалежних виробників газу (НОВАТЕК, “Ітера”, газові активи нафтових компаній) запропоновано понижувальні коефіцієнти – 0,646 на 2013 р., 0,673 на 2014 р. та 0,701 з 2015 р. У 2012 р. ставка ПДКК складала 509 рублів для “Газпрому”, та 251 рубль за 1 тис. м³ для незалежних виробників.

Як зазначають аналітики, різке підвищення ставки рентного податку призведе до скорочення доходів бюджету РФ (щорічно на рівні 10 млрд. дол. США, а загальна сума втрат бюджету складе близько 250 млрд. дол. США). На фоні зниження в першому півріччі 2012 р. виручки та обсягів продажу “Газпрому” знаходження до бюджету за підсумками року повинні скоротитися з 400 до 300 млрд. рублів [12].

Узагальнюючи зарубіжний досвід в сфері оподаткування видобутку корисних копалин, варто розглянути важливі тенденції, які спостерігалися протягом останніх років:

1. Посилення міжнародної конкуренції (у т.ч. податкової) на ринках капіталу: поступове неоднорідне відновлення світової економіки після кризи 2008–2009 рр. відновило конкуренцію за потенційних інвесторів між розвиненими країнами та країна-

ми з ринками, що розвиваються. Одним із проявів цього є поступове зниження ставок податку на прибуток корпорацій. В країнах, що багаті на природні ресурси, зазначений тренд супроводжується також переглядом ставок спеціальних фіскальних інструментів: роялті та рентних податків в бік збільшення, що дозволяє зберегти відносно збалансованість бюджету.

2. Зростання цін на світових товарно-сировинних ринках в посткризовий період дозволило багатьом країнам збільшити ставки як адвалорного роялті, так і роялті на обсяг видобутої сировини. Нерівномірне зростання цін обумовлює подальшу диференціацію ставок рентних податків та роялті залежно від виду корисних копалин.

3. Країни з ринками, що розвиваються, в умовах економічного зростання та підвищеного попиту на корисні копалини в якості основного джерела рентних доходів залишають проциклічні спеціальні фіскальні інструменти. При цьому обсяг податкових надходжень зростає випереджальними темпами щодо загальноекономічної динаміки.

Розвинені країни намагаються знизити негативний вплив рентного оподаткування шляхом посилення стимулюючих функцій універсальних фіскальних інструментів (зокрема, податку на прибуток), підвищення нейтральності спеціальних фіскальних інструментів (податку на надприбуток, роялті на прибуток) та посилення прозорості процесу сплати надкористувачами та адміністрування уповноваженими податковими органами рентних доходів.

4. Починаючи з 2010 р., поступово зростає популярність змішаного режиму рентного оподаткування (з урахуванням обсягу видобутої сировини та прибутковості проекту), який дозволяє мінімізувати ризик фіскальних втрат держави та ризик зниження привабливості проекту через надмірне оподаткування для інвестора.

Крім того, в федеративних країнах рентні податки все частіше стають джерелом надходжень не центрального уряду, а місцевих громад, що надає таким платежам цільового характеру.

5. Протягом останнього десятиліття посилюється розбіжність в цілях рентного оподаткування між розвиненими країнами та країнами з ринками, що розвиваються.

Потреба в додатковому фінансовому ресурсі бюджету країн з ринками, що розвиваються, є основною проблемою "короткозорості" рентної політики та причиною "проїдання" рентних доходів, яка пояснює фіскальну орієнтованість системи оподаткування видобутку природних ресурсів у таких країнах.

Забезпечення прав майбутніх поколінь як основна довгострокова нефіскальна мета рентного оподаткування в розвинених країнах пояснює цільовий характер рентних доходів, що спрямовуються до так званих "фондів добробуту" [19].

Враховуючи світовий досвід в сфері оподаткування видобутку корисних копалин, удосконалення системи рентного оподаткування в Україні має бути спрямоване на:

1. Досягнення не лише короткострокового фіскального ефекту, а й забезпечення стійкості системи державних фінансів у довгостроковій перспективі, захист інтересів майбутніх поколінь. Для цього, поряд з підвищенням номінального розміру ставок рентних платежів, доцільно розширити стимулюючий потенціал загальної системи оподаткування шляхом:

- а) запровадження прискорених норм амортизації капіталізованих витрат на розробку родовища, придбаного технологічного обладнання (повне списання за 2–3 роки);
- б) тимчасового збільшення періоду списання податкових збитків у майбутніх періодах (до 20 років);

в) диференціації понижуючих коефіцієнтів суми податкових/грошових зобов'язань з рентної плати з урахуванням рівня оснащення родовища, якості мінеральної сировини;

г) віднесення витрат на інфраструктурні та/або соціальні проекти в межах територій, де мешкають працівники видобувних підприємств, до складу податкового кредиту;

2. Зниження нерівномірного розподілу податкового навантаження в розрізі галузей та окремих платників податків шляхом проведення щорічного моніторингу інтенсивності оподаткування різних видів економічної діяльності (в розрізі підсекцій КВЕД та базових галузей добувної і переробної промисловості) та його публічного оприлюднення з подальшим урахуванням в законотворчій діяльності з питань перегляду ставок податків, обов'язкових зборів і платежів.

Вивчення зарубіжного досвіду в сфері рентного оподаткування вказує на наявність цілої множини фіскальних інструментів, які дозволяють досягти як короткострокові, так і довгострокові цілі рентної політики, збалансувати інтереси держави та надкористувачів завдяки комбінуванню податкових і неподаткових інструментів, забезпечити належний рівень вилучення надприбутку до державного бюджету. Втім, практика застосування подібних інструментів вимагає індивідуального підходу, урахування національних особливостей природно-ресурсного користування та оподаткування.

Література

1. Edwards C. *New Data Show U.S. Has Fourth Highest Corporate Tax Rate* // *Cato Institute Tax & Budget*. – 2002. – № 3. – 20 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cato.org/pubs/tbb/tbb-0204.html>.

2. *KPMG on-line Corporate tax rates table* // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kpmg.com/Global/en/WhatWeDo/Tax/tax-tools-and-resources/Pages/corporate-tax-rates-table.aspx>.

3. *The Taxation of Petroleum and Minerals: Principles, Problems and Practice* / ed. by Philip Daniel, Michael Keen, Charles McPherson. – New York: IMF, Routledge, 2010. – 454 p.

4. *Mining booms and government budgets* / John Freebairn // *Australian Journal of Agricultural and Resource Economics. Special Issue: Mineral and Energy Policies*. – 2012. – Volume 56, Issue 2. – P. 201–221 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-8489.2012.00580.x/pdf>.

5. *Competitive Alternatives. Special Report: Focus on Tax*. – Toronto: KPMG, 2012. – 40 p.; *Competitive Alternatives. KPMG's Guide to International Business Location Costs*. – Toronto: KPMG, 2012. – 93 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.competitivealternatives.com/download>

6. *Non-renewable resource taxation: policy reform in Australia* / Lindsay Hogan // *Australian Journal of Agricultural and Resource Economics. Special Issue: Mineral and Energy Policies*. – 2012. – V. 56, Iss. 2. – P. 244–259 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-8489.2012.00583.x/pdf>.

7. Land B. *The Rate of Return Approach to Progressive Profit Sharing, in Taxation of Mineral Enterprises*. – London: Graham & Trotman, 1995. – P. 103–105.

8. *World Energy Outlook 2011*. – Paris: IEA-OECD, 2011. – 664 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.worldenergyoutlook.org.

9. *Британія собирається "оживить" старые месторождения* // *Finance.ua*. – 2012.10.09 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ru/1/0/2012/09/10/287187>.

10. *Mining Royalties. A Global Study of Their Impact on Investors, Government, and Civil Society* / James Otto, Craig Andrews, Fred Cawood,

- Michael Doggett, Pietro Guj, Frank Stremole, John Stremole, John Tilton. – Washington: The World Bank, 2006. – 298 p.
11. Inventory of estimated budgetary support and tax expenditures for fossil fuels. – Paris: OECD, 2011. – 353 p.
12. Минфин изменил формулу налога для “Газпрома” после письма Миллера // Gaar.ru. – 2012.09.21 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gaar.ru/news/130216/>.
13. Lund D. Rent Taxation for Nonrenewable Resources: A Critical Review of the Literature // IAEE Asian Conference Working Paper. – 2008. – 33 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.business.curtin.edu.au/files/Lund.pdf>.
14. Boadway R. Measuring Marginal Effective Tax Rates: Theory and Application to Canada // Annales D'economie et de Statistique. – 1998. – No.11. – pp. 73-92.
15. Mintz J. Measuring Effective Tax Rates for Oil and Gas in Canada // University of Calgary, The School of Public Policy Technical Papers. – 2010. – № 3 (March). – 20 p. <http://policyschool.ucalgary.ca/sites/default/files/research/mintztechtaxoilgas.pdf>
16. Shkarlet S., Petrakov I. Environmental Taxation Evolution in Ukraine: Trends, Challenges and Outlook // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. – 2012. – № 4 (62). – С. 303–317. – Серія: Економічні науки.
17. Амоша А. И., Стариченко Л. Л. Теоретические основы и механизмы регулирования доходов угледобывающих предприятий // Уголь Украины. – 2004. – № 6. – С. 3–8.
18. Бобылев Ю. Н., Турунцева М. Ю. Налогообложение минерально-сырьевого сектора экономики. – Ин-т Гайдара, 2010. – 200 с.
19. Щодо формування ефективної рентної політики в Україні / В. С. Міщенко, О. І. Барановський, Я. В. Петраков // Фінанси України. – 2008. – № 2. – С. 3–14.
20. Молдован О. О. Оподаткування господарської діяльності, пов'язаної з експлуатацією природних ресурсів: механізми реалізації фіскального та стимулюючого потенціалів // Вісник Донецького національного університету. – Серія: Економіка і право. – 2011. – Вип. 1, Т. 1. – С. 247–253.
21. Островецький В. І. Соціально-економічна природа справляння рентних платежів // Фінанси України. – 2007. – № 5. – С. 38 – 47.
22. Петраков Я. В., Чешко С. О. Фіскальні інструменти державного регулювання надкористування: загальний огляд світової практики // Ефективна економіка. – 2013. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1818>
23. Соколовская А. М., Майбуров И. А. Теория налогообложения. Продвинутый курс: Учебник для магистрантов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2011. – 591 с.